

Szimbólumok a színpadi néptáncművészetben

Különleges érzés számomra, hogy itt lehetek Önök között, egyrészt új érzés, másrészt nagyon is ismerős, és gyakran ismétlődő érzés egy praktizáló koreográfus számára. Szándékosan használtam ezt a kevésbé használatos kifejezést. Általában röviden csak a koreográfus szót szokás használni, és az emberek nagy része rögtön érti, hogy egy olyan művésztől van szó, aki tánclépéseket komponál és koreográfiát készít. Ha az ember praktizál, az azt jelenti, hogy ez a tevékenység bizonyos mértékig része a mindennapjainak. Így van ez az én esetemben is, mert a tánc és később a koreográfia nagyon megváltoztatta azt, hogy milyennek látom az életet. Milyennek látom az embert, akit eltáncolok, az embert, akinek közvetítem és az alkotó embert, azaz magamat. S miért történik mindez? A pillanatnyi boldogságért, ami már az alkotófolyamat során előállhat, de nagyrészt akkor önti el az embert, mikor a néző, aki számára készült a mű, befogadja azt.

Mi a közös a koreográfiában és a szimbólumokban? A szimbólumok végig kísérik az embert az élete folyamán. Ha a koreográfiát maga az ember inspirálja, nem kerülheti el a szimbólumokkal való találkozást. A szimbólumok egyidősek az emberiséggel.

Jelenkor: 21. század, 2019. október: a világ túlgépiesített, kommersz, fogyasztói társadalma, a növény- és állatvilág egyedeit próbálja megmenti a kihalástól, végignézi, ahogy olvad a jégtakaró és felmelegszik a föld. Az UNESCO restaurálja és konzerválja a kulturális világörökség helyszíneit, „fanatikus” egyének igyekeznek megmenteni az egyedülálló nyelvjáráásokat, népdalokat, zenét és táncot egy olyan fontos jelenség, mint a kulturális identitás megőrzése érdekében.

Hogyan látja a mai modern társadalom a szimbólumokat:

- a szimbólum régimódi, élettelen dolog, amivel értelmes, modern ember nem foglalkozik.
- a szimbólum megszűnik a mai, absztrakcióval operáló és a gondolkodásunkat racionalizáló világunkban.
- már csak az egyházi élet jelképeiben és példázataiban.
- annak ellenére, hogy a programozás nyelve tele van szimbólumokkal és jelekkel, ahogy a politikai frázisok valamint a kommersz reklámok, melyek alkotói, amint azt Gerhard Wehr (1992) írja „ki tudják használni a kép erejét és egyre inkább kiterjesztik önkényuralmukat a főként öntudatlan emberek felett, azzal, hogy szimbólumokkal manipulálnak és a címzettekben előre beprogramozott képeket hívnak elő.” A ma embere a régebbi elképzeléseket például arról, hogy nem ismerjük eléggé a természetet, elutasítja és csak a logika hibás jeleit veszi észre, így nem értheti meg a szimbólumok gondolati gazdagságát és üzenetét.

Miért volt és miért van szüksége az embernek szimbólumokra?

...Azért, hogy az elképzelhetetlen tapinthatóvá váljon. A mai ember számára pont a szimbólumok jelenthetik a kulcsot a múlt megértéséhez, és a szimbólumok tanulmányozása segíthet megérteni a kulturális életet.

A múltban azonban a szimbólumok nem a racionális definíció vagy a dokumentáció, hanem a világ mélyebb értelmének megértésének, az emberi lét megvilágításának eszközei voltak az isteni rend szemszögéből. A régészet, az etnológia, a folklorisztika, a vallástörténet és a mitológia gazdag szimbólumrendszere kitágítja a gondolkodásról vallott különféle nézeteinket. Az ősi szimbolikus gondolkodás vezetett az ember legértékesebb tulajdonának – a kultúrtörténeti jelentőségű művek – létrejöttéhez: piramisok, katedrálisok, templomok, szimfóniák, versek, festmények, szertartások, ünnepek és táncok. A történelem azt mutatja, hogy a szimbólumok ereje negatív hatással is lehet az ember életére, az aztékoknál például a rituális szimbólumok véres áldozatokhoz, gyilkosságokhoz vezettek, hasonlóan, mint a múlt század, valamint a jelen szimbólumai: lobogók, politikai vezetők, vér, föld.

A szimbólum tehát kétélű fegyver. Elvezethet minket a múlt szellemi kincseihez és segíthet a felélesztésükben, de a jelek világának lelkiismeretlen, gátlástalan felhasználása azzal fenyeget, hogy az egyén elveszíti az iránytűjét, az önjogúságát, a szabadságát, és dróton rángatott bábuvá degradálódik.

Ma a harmadik évezredben szinte bármit tekinthetünk szimbólumnak és emelhetünk a kutatásunk tárgyává. A történelmi személyiségeket, a mitikus lényeket gyakran illetjük a szimbolikus jelzővel. Minden embernek megvan a maga osztályozása, hogy bizonyos személyeket, legyenek maiak, valódiak vagy történelmieket, szimbólum szintjére emel. A személyiség részét képező szimbólumok saját életre kelnek és visszahatnak, befolyásolják a tulajdonosukat.

Az olyan fogalmak, mint a szimbólum, allegória, attribútum, embléma és a jel manapság elméleti definícióval rendelkeznek. A gyakorlatban azonban nem lehet őket élesen elkülöníteni egymástól, mert a kiindulási pontjuknak is több árnyalata, átmenete van. Sok olyan hagyományosnak mondható szimbólum van, amelyet nem tudunk egyértelműen jellemezni, mert több jelentésük is van, mint például a víz, amely jelképezheti a megtisztulást, az életet, de a szegényt és a halált is.

Manfred Lurker (1928–1990) német szimbólumkutató azt mondta, hogy a szimbólum jelentését nem a szimbólumban kell keresni, hanem fölötte. Goethe szerint a valódi szimbólika különleges módon reprezentálja az általánost, nem álom, vagy árnyékként, hanem az általános élő, azonnali megnyilvánulása. A fenti ismeretek is mutatják, hogy miért alkalmas, sőt egyenesen kívánatos a szimbólumok használata a színpadon. (Elősegítik a kreatív gondolkodást.)

A hagyományos művészetben lépten-nyomon szimbólumokba botlunk, legyen szó anyagi, vagy szellemi kultúráról, ami megmutatkozik a köznyelvi beszédben is, valamint a népmesékben, közmondásokban, szólásokban: Kecskére bizza a káposztát. Senkinek sem repül a sült galamb a szájába. Ahol több van, az ördög is oda siet. Munka nélkül nincs jutalom. Új seprű jól seper. A színpadi táncművészet, amely a hagyományos művészetet – a szó művészetét, a zene-, az ének- és a táncművészetet – szintetizálja, és a díszlettel, a népviselettel, a kiegészítőkkel és a kellékekkel együtt tele van szimbólumokkal.

A népviseletet, az elkészítéséhez, díszítéséhez felhasznált anyagokat a készítőik természeti és életkörülményei határozták meg, és a végeredmény egyértelműen árulkodott régióról, a lokalitásról, a népcsoportról, ahol készült. A népviselet fontos szimbolikus részét képezi a fejfedő. A férfiaknál a tollas kalap, a nőknél pártá és a főkötő. Ezen kívül a különféle szíjak, lábbelik, melyek alapján első látásra tudni lehetett, hogy a viselője melyik társadalmi réteghöz tartozik.

Az alábbiakban részletesebben foglalkoznék néhány szimbólummal.

A szimbólumok sorában valódi gyöngyszem a **gorál kalaptoll**, amit a lány készített a választottjának sas- és hattyútollból. Mennyi ellentét egy egyszerű művészeti alkotásban: a madarak királya, a sas, a harciasság jelképe, az ég ura, aki bele tud nézni a napba anélkül, hogy pislogna, és az ember számára elérhetetlen magasságokban szárnyal. A hattyú az antik kultúra egyik gyakori szimbóluma. Karcsú nyaka és fehér tollazata eleve alkalmassá teszi arra, hogy a tisztaság szimbóluma legyen. A hattyú azonban a sas ellenfeleként is megjelenik, akit gyakran le is győz. A gorál kalaptoll a női és a férfi elem szimbóluma is. Két egyenértékű lény, a nő és férfi szimbolikus összekapcsolása. Talán épp ebből a szövetségből származik az állítás, miszerint a férfi a fej, a nő a nyak, amely a fejet irányítja.

Párta: Tökéletes művészeti alkotás, a szűziesség jelképe. A felnőtt lányok ünnepi fejfedőként hordták a templomba, a jelentős ünnepeken és a különféle szertartásokon. Amikor a párta lekerült a lány fejéről az esküvői szertartás során, az jelképezte, hogy hajadonsága véget ért.

Főkötő: A házas asszonyok hagyományos öltözkékének kötelező kelléke. Az alakja szoros összefüggésben áll a női hajviseléssel. Általában két részből állt: homlokpánt és hátlap. A főkötő felhelyezése, a haj eltakarása jelképezte, hogy a lányból asszony lett.

Szj: Az öltözkék része, ami a fegyverek és a használati eszközök felerősítésére szolgál. A Bibliában a derékszj felhelyezése azt jelentette, hogy a viselője készen áll a vándorlásra. A szj, ami elválasztja az emberi test alsó és felső részét a helyes megjelenést, az erkölcsösséget is szimbolizálja. „Az igazságosság úgy fogja körbe a derekadat, mint a szj.” A menyasszony szjja a fátyollal együtt a szűziességét szimbolizálta.

Bocskor: Már a középkorban a földműveseket és a szociálisan elnyomott réteget jelképezte, később a szegénység szimbóluma lett.

A színpadon gyakran találkozunk szimbólumokkal különféle szertartásokban vagy szertartás jellegű színpadi táncokban. Ezt támasztja alá a szertartás definíciója is: **A szertartás vagy rituálé szimbolikus eseménysorozat, ami az ember életének változásához vezet, a magánéletében, a természetben, vagy a munkahelyén.** A szertartások elvégzéséhez rituális eszközöket használtak, vagy növényi eredetűt (bogáncs, alma, fokhagyma), vagy természeti eszközöket (víz, vas), vagy háztartási eszközöket: asztal, kasza, vödör, lánc és hasonlókat, nem fedve a háziállatokat sem, mint a például a kakas vagy a bárány.

Bogáncs: az elszántság szimbóluma. Visszaveri a rossz előjeleket és a démonikus erőket. A jószág védelmezője, általában az istálló bejáratánál lógott.

Kakas: a termékenység, a harciasság szimbóluma, védelmező, a tűz és a nap szimbóluma.

Lánc: az összetartozás szimbóluma, az egyes láncszemek jelképezik az állandó és szilárd egységet.

A hagyományos kultúrában és ezáltal a színpadi szimbolikában is fontos szerepe van a **vászon**nak. A szlovákban a vászon szó, a „plátno” a „platit”, fizetni szóból származik. Akinek több vászna volt, gazdagabb volt, tehát az értéket és a gazdagságot is jelentette. Vászonba csavarni a menyasszonyt azt jelentette, hogy a házasság megkötött, de a feje búbjától a sarkáig vászonba csavart menyasszonyt akárki megüthette, ami annyit jelentett, hogy a családi élet nem csak a boldogságról szól, nehézségek is előfordulhatnak. Mindez jól mutatja a szimbólum ellentétes jelentéstartalmait.

A szimbólumokkal dolgozó koreográfus és a rendező nemcsak a színpadi rövidítés eszközeivel él, hanem olyan erővel rendelkezik, ami csak a szimbólum sajátja. Helytelen használata katasztrófához vezet, írja Mathilde Ludendorff neurológus a könyvében. Mi azonban azt gondoljuk, hogy a szimbólumok a szellem értékeinek felfedezéséhez járulnak hozzá, azokhoz az értékekhez, amelyeket az ember a történelme során felhalmozott.

Kérem, tekintsek meg rövid videó prezentációm!

Eljátszhatnánk a gondolattal, hogy a tánc az ember egyik szimbóluma, pontosabban az ember szellemi, kézzel nem tapintható lelki valóságának jelképe, amit senki sem tud pontosan elképzelni, de bárki láthatja a megtestesülését a táncban.

Szlovák nyelvből fordította
Maruzsné dr. Sebó Katalin